

СРАВНЕНИЕ НА СТРУКТУРНИТЕ МОДЕЛИ НА УЧИЛИЩНОТО ОБРАЗОВАНИЕ В БЪЛГАРИЯ, РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЯ И СЪРБИЯ

Светозар Петров

Резюме: Целите на тази статия са две. Първата е да се направи описание на структурните модели на училищното образование в България, Република Северна Македония и Сърбия. Да се покаже как изглеждат основното и средното образование с различните цикли и периоди, които включват. Това описание е на основата на главните образователни нормативни документи в държавите и на информацията в големите образователни бази данни в интернет.

Втората цел е да бъде направено сравнение между трите структурни модела и да се направи заключение повече прилики или повече разлики има между тях.

Трите държави са сравнени поради сходните си социални, политически и икономически характеристики. В по-голяма степен приликите са между Република Северна Македония и Сърбия. България се отличава от своите две съседки по броя класове в различните образователни степени и по организацията на професионалното си образование.

Ключови думи: училищно образование, структура, България, Република Северна Македония, Сърбия, сравнение

COMPARING OF STRUCTURAL MODELS IN SCHOOL EDUCATION IN BULGARIA, THE REPUBLIC OF NORTHERN MACEDONIA AND SERBIA

Svetozar Petrov

Abstract: The goals of this article are twofold. The first is to describe the structural models of school education in Bulgaria, the Republic of Northern Macedonia and Serbia. To show what primary and secondary education look like with the different cycles and periods they involve. This description is based on the main educational regulations in the countries and the information in the large educational databases on the Internet.

The second goal is to make a comparison between the three structural models and to conclude if there are more similarities or more differences between them.

The three countries are compared due to their similar social, political and economic characteristics. To a greater extent, the similarities are between the Republic of Northern Macedonia and Serbia. Bulgaria differs from its two neighbors in the number of classes in different educational levels and in the organization of its vocational education.

Keywords: school education, structure, Bulgaria, Republic of North Macedonia, Serbia, comparison

УВОД

Структурата на училищното образование е една от основните неговии характеристики. Чрез нейното разглеждане могат да бъдат направени заключения за образователния фокус в дадена държава, за належащи проблеми, за търсене на решения. Структурата на училищното образование не се променя често и всяка промяна в нея буди интерес.

Разглежданите три държави – България, Република Северна Македония и Сърбия, имат сходни икономически, политически и социални характеристики. От това произтича и вероятното сходство в образователните им политики и образователните модели. Дали обаче структурните модели на училищното образование в тези балкански държави си приличат? Във всеки случай едно сравнение между съседни държави е много логично и нужно. Нашата страна често се фокусира в западноевропейските държави, когато тук се правят образователни реформи. Това, макар да не е грешно, невинаги е най-ефективният подход. Съседните на България държави имат сходен облик и което е по-важното – сходни проблеми. Как се справят с тези проблеми, може да е много полезен опит.

Целите на статията са две. Първата е да бъдат описани структурните модели на училищно образование в България, Република Северна Македония и Сърбия. Втората е да бъдат установени сходства, прилики и разлики между тези структурни модели. За всяка от трите държави се разглеждат основното и средното образование. Проследява се деленето им на степени и цикли, моделите се сравняват. В сравняването се търсят прилики и разлики по отношение степените, времетраенето, видовете училища и типове училища. Сравняват се трите държави заедно, както и държавите две по две. Прави се описание на структурния модел във всяка от трите държави, завършващо със схема. Данните са от образователните закони в трите държави и от големите бази данни в интернет, свързани с образованието. На основата на тези описания се прави сравнителна таблица, след която се помещава сравнителен анализ.

УЧИЛИЩНОТО ОБРАЗОВАНИЕ В БЪЛГАРИЯ

Основните въпроси, свързани с училищното образование в България, се уреждат в „Закона за предучилищното и училищното образование“.

Последните промени в Закона за предучилищното и училищното образование в България ревизират образователните степени. Учениците, които завършват десети клас през учебната 2019/2020 година, са първият випуск, който влиза в новата профилирана част от българското средно образование (ЗПУО, чл. 73, с. 22).

Училищата в България са държавни, общински, частни или духовни. Според вида на подготовката, която дават, те са неспециализирани и профилирани. Има и иновативни училища, които по силата на закона подобряват качеството на образованието чрез иновативни елементи по отношение организацията, управлението, преподаването, учебното съдържание и учебните планове и програми, които използват. (ЗПУО, чл. 38 (7), с. 12)

Българското училищно образование се съобразява и с демографската картина в страната. В България има значително турско и ромско малцинство. Това е една от причините принципът на толерантност и борба с дискриминацията да е един от основните за българското училищно образование. (ЗПУО, чл. 3 (2), с. 2).

Основно образование. От 2015 година основното образование в България е с продължителност на обучение седем години. То включва начален етап от 4 години и прогимназиален етап от 3 години. Този нов модел основно образование заменя предишния осемгодишен модел.

Следните видове училища осигуряват основно образование в България:

1. начални (I – IV клас) – осигуряват началната степен;
2. основни (I – VII клас) – осигуряват началната и прогимназиалната степен;
3. средни (I – XII клас) – осигуряват всички училищни образователни степени;
4. обединени (I – X клас) – осигуряват начална, прогимназиална и долна степен на гимназиално образование.

Основно образование осигуряват и училищата по култура, и училищата по изкуства. Те са специален вид учебни заведения.

В началния етап на образование преподаването се осъществява от един учител, като някои предмети е възможно да се преподават от учители предметници. Такива са например музика, физическо възпитание, технологии и предприемачество.

В прогимназиалния етап на образование на учениците преподават различни учители по различните учебни предмети. След последната образователна реформа учебните планове и програми в двата етапа на основно образование в България са ревизирани. Фокусът се измества

върху уменията за сметка на знанията и възпроизвеждането им. Фокус, особено в основното образование, е приобщаващото образование според наредба, публикувана през 2018 г.: „Приобщаващото образование е процес на осъзнаване, приемане и подкрепа на индивидуалността на всяко дете или ученик, на разнообразието от потребности на всички деца и ученици чрез активиране и включване на ресурси, насочени към премахване на пречките пред ученето и научаването, към създаване на възможности за развитие и участие на децата и учениците във всички аспекти на живота на общността.“ (Наредба за приобщаващото образование, с. 1) Тоест, фокусът е и върху личностното развитие на ученика и нагласата му за учене. В основното образование в България се полагат фундаментите в развитието на учениците. Залага се на баланс между знания и умения, на формиране на навици. В първите три класа оценките са качествени, а от IV клас – количествени. Профилирането започва от V клас. То е по формата на допълнителни часове по някои предмети – български език и литература, математика, различни компютърни дисциплини, а напоследък и така наречените STEM дисциплини, включващи наука, технологии, икономика и математика.

Средно образование. От 2015 година в България се въвежда двуетапно средно образование. Първият етап е тригодишна и включва класовете VIII, IX и X. Вторият етап включва XI и XII клас. Въвеждането на този модел е съпътствано от преразпределяне на часовете по общообразователните предмети.

Часовете на почти всички общообразователни предмети са разпределени в долната степен на средното образование. Причината за това е, че според новата нормативна уредба горната степен на средно образование е с повече профилирана подготовка. Цели се даването на възможност училищата да определят какви профилирани предмети да се изучават във всяко от тях.

Училищата, които осигуряват средно образование в България, са следните:

1. гимназии (VIII – XII клас) – профилирани и професионални, осигуряват двете степени на средно образование;
2. обединени (I – X клас) – осигуряват долната степен на средно образование

Спортните училища, училищата по изкуства, училищата по култура и духовните училища също осигуряват двете степени на средно образование.

Според закона всички училища в България осигуряват общообразователна подготовка по всички предмети и разширена подготовка по някои от тях. В средното образование има и професионална, и профилирана подготовка. Формулировката на член 47 от закона гласи:

1. Всички училища осигуряват общообразователна и разширена подготовка.

2. Обединените училища може да осигуряват и професионална подготовка.
3. Средните училища осигуряват и профилирана и/или професионална подготовка.
4. Гимназиите осигуряват и профилирана и/или професионална подготовка. (ЗПУО, чл.47, с. 15)

Има четири рамкови учебни плана за общото (наречено профилирано) средно образование и три за професионалното такова.

Част от образователната реформа е новият начин, по който се осъществява завършването на X клас в България. С цел проверка на постигнатите резултати учениците се явяват на национално външно оценяване. (ЗПУО, чл. 119 (3), с. 38) Национални външни оценявания се полагат от учениците и след IV и VII клас, в края на всяка от етапите на основно образование. Матури и професионални изпити се провеждат след XII клас.

Чрез новия структурен модел на училищното образование в България се търси решение на някои проблеми и по-рационално използване на учебното време. До 2015 г. основното образование е до VIII клас, но в доста от средните училища, най-вече гимназиите и общообразователните, учениците постъпват след VII клас. Създава се ситуация, в която те завършват основното си образование в средното училище. Чрез новия структурен модел такъв проблем вече не съществува. Краят на основното образование в VII клас дава перспективи да бъде направено по-плавно преминаването в изцяло едносменен режим на всички български ученици. При предишния модел се наблюдава претовареност на основните училища. Новият модел регламентира един клас по-малко в основните училища, което логистично улеснява споменатото преминаване, тъй като се предвижда и редуциране на броя паралелки във всяко основно училище.

Двустепенното средно образование дава възможност за по-ефективно профилиране на училищата. По новите учебни планове задължителните предмети във втората степен са малко и се дава свобода за избор на останалите. Двустепенният модел потенциално дава предпоставки и за по-широко въвеждане на дуалното обучение в професионалните гимназии.

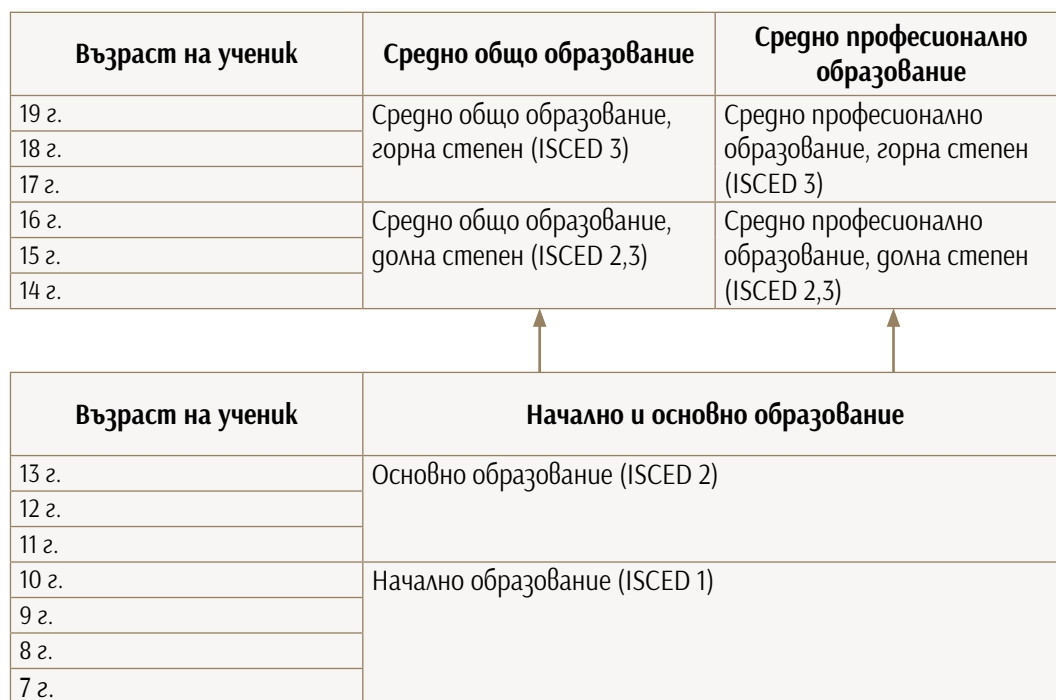
Въпреки това остават някои въпроси, които все още не получават отговор. Един от тях е свързан с X клас. Тъй като той е краят на първата степен на средното образование, след завършването му учениците полагат изпити. В България образованието е задължително до 16-годишна възраст (ЗПУО, чл. 8, с.3). На тази възраст по новия структурен модел завършва първата степен от средно образование. Член 131 от ЗПУО гласи, че учениците „получават право“ да преминат в горната степен на средно образование. На практика това означава, че може да има и такива,

които да приключат своето образование в X клас. Как биха се реализирали такива ученици на пазара на труда, е неясно. Също неясна е и тежестта на националното външно оценяване след X клас. В свое интервю Евгения Костадинова, директор на дирекция „Съдържание на предучилищното и училищното образование“, казва, че функцията на споменатия изпит е по-скоро информативна и ученикът няма как да не продължи при желание своето средно образование дори при получена слаба оценка (*vesti, статия*). Изясняване на ситуацията може да се очаква след няколко години.

Въпроси има и около профилирането в горната степен на средното образование. Приложението му на практика, степенята на свободен избор и ефективността са част от тях. Във връзка с ефективността е необходимо да бъдат проследени и резултатите на учениците в долната степен на средно образование, тъй като там са предвидени всички часове по голяма част от общообразователните учебни предмети.

По-малко неясноти има около основното образование. Новият структурен модел изглежда благоприятен за функционалността на основното образование в България. Все пак е добре да се помисли за нуждата от национално външно оценяване след IV клас, за вида на този изпит и за приложението на резултатите от него.

В следващата схема е представен структурният модел на училищното образование в България. (цит. по *Eurydice*)

УЧИЛИЩНО ОБРАЗОВАНИЕ В РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

В Република Северна Македонија има отделни закони за основното и средното образование. Законът за основното образование е с обем 70 страници и разглежда целите, структурата и управлението на основното образование в Република Северна Македонија. Последното му изменение е от 5 август 2019 г. Законът за средното образование го определя като задължително за всеки гражданин и бесплатно в държавните училища. Законът е с обем от 67 страници и е сходен по структура със Закона за основно образование.

Демографската картина в Република Северна Македонија вклучва освен македонското население и значително албанско малцинство, както и турци, роми, власи, сърби и босненци како по-малки по размер общности. Управљиващите се стремјат да са релевантни на демографската картина. Нај-важните документи се печатат освен на македонски и на албански език, а при нужда се превеѓат на турски, босненски и србски език.

Основно образование. След законите промени, които са в сила от 2007 година, основното образование в Република Северна Македонија към моментот е с времетрај продолжителност 9 години за учениците от 6 до 15-годишна возраст. (WDE, p. 10) Задължително е и се раздвоја на три образователни циклота от по три години всеки. Тази организација на учебното време се прави с цел по-ранно воведување на учениците в основното образование с ранно и засилено изучавање на македонски и англиски език. Преди внедряването на деветгодишниот модел в Македонија основното образование е от осем години, разделени на два циклота от по четири години. Но липсата на задължително предучилишно образование и фактот, че процентот ученици, които го посещават, е многу нисок, налага промяна.

Първата година в деветгодишниот модел е олекотена откъм предмети и повече прилича на предучилищен клас. (Наставни програми за I отделение) Тогаво започва изучавањето на македонски език и местен език, в случај че в дадено училище учат ученици от малцинствени общности. Също така първата година се изучават англиски език, художествено образование, музикално образование, общество, природни науки, физическо и здравно образование.

Според вида си основните училища в Република Северна Македонија са (Закон за основното образование в РСМ, чл. 5, с. 10):

1. основно училище;
2. основно училище за возрастни;
3. основно музикално училище;
4. основно балетно училище;
5. основно училище с ресурсен център;
6. меѓународно основно училище.

Деветгодишниот модел улесњава и осигурява постепеното натоварвање в обучението. В този документ, а и в редица други документи

често се споменава принципът на културния плурализъм, който преминава в мултикултурализъм.

Мултикултурализмът и уважението към малцинствата са сред главните принципи на македонското основно образование. Законово е регламентирано те да се съблюдават в управлението на всяко училище, в изготвянето на учебната документация, както и в оценяването на учениците.

Според това, от кого са основани, основните училища са два вида – държавно и общинско. (*Закон за основното образование*, чл. 138, с. 55) Към основното училище може да съществува и така нареченото „регионално училище“. На македонски език терминът е „пограчно“.

Такъв вид училища се основават на места с малко ученици и нормативно са прикрепени към по-голямо основно училище. Балетните и музикалните училища се посещават от ученици с изяви таланти в съответната област, като за уроците по музика и балет се заплаща.

Постепенното натоварване на учениците се осъществява в процеса на обучение. Започва се с по-малко предмети, за да се стигне до пълния им набор. Постепенно натоварване се реализира и в оценяването. В първия тригодишен цикъл учениците получават описателни оценки, във втория – описателни и цифрови, а в третия – само цифрови. В края на всяка учебна година се издава сертификат за завършване. Ако ученикът има високи оценки, получава правото да премине от година в година по-бързо.

Средно образование. След завършване на основното образование учениците получават възможност да се запишат в средно училище. Средните училища са професионални и общи (гимназии). Има и специализирани училища за ученици с интереси в изкуствата.

Съществуват три вида средни училища – централни, публични (общински) и частни. Преподаването в публичните училища е на македонски език на кирилица. За принадлежащите към различни малцинствени етнически групи се преподава на съответния език и азбука. В зависимост от вида на средното образование то завършва, след като ученикът издържи държавна матура, училищна матура или финален изпит. Тези изпити се създават в съответствие с концепцията за матурите и финалните изпити в публичното средно образование в република Северна Македония.

Според закона видовете средно образование в Македония са: (*Закон за средното образование в РСМ*, чл. 32, с. 16-17):

1. Средно общо образование след обучение от 4 години. В Македония се използва термина „гимназиско“.
2. Средно професионално образование след обучение в период от 2, 3 или 4 години.

Хора, които не са завършили основно образование, получават възможност да учат двугодишно професионално образование. В процеса на обучение те завършват и основно образование. Тригодишното

средно професионално образование се свързва с професии, които са важни за икономиката в държавата, но не са високо профилирани. Четиригодишното средно професионално образование се свързва с професии от инженерния спектър, както и с професии, които предполагат продължаване на обучението в университет. След завършване на четиригодишно професионално средно образование учениците получават трета професионална степен на квалификация. Тази степен е висока в македонската образователна система.

В Република Северна Македония съществува и така нареченото „следсредно образование“. В Закона за професионалното образование в Македония се отбелязва, че „това е образование, което подготвя кадри за определени сегменти от трудовия процес“. (Закон за професионалното образование в РСМ, чл. 18, с. 8) Отново там се посочва, че този вид образование надгражда над професионалното образование. Завършилите следсредно образование получават четвърта степен на професионална квалификация.

3. Средно художествено образование, музикално или балетно след обучение в период от 4 години;
4. Средно образование за ученици със специални образователни потребности.

Средните училища в Република Северна Македония могат да осигуряват повече от един тип образование.

Училищната система в Република Северна Македония трябва да се справя с доста проблеми. Някои от тях се свързват с различното образователно ниво на учениците, които влизат в системата на училищното образование. За да се реши този проблем, първата година от основното образование е с характер на подготвителен клас. По-голямото времетраене на основното образование е и с идея да се повишат резултатите на учениците както в национални изпити, така и в международни оценявания (*Teacher Education Programme*, p. 6). След всеки завършен клас учениците получават сертификат (WDE). В края на деветгодишния период се получава и свидетелство за завършване на основно образование, което дава право на средно образование.

Деветгодишният период, в комбинация с големия брой различни по характер учебни заведения, вероятно се въвежда и с цел да се гарантира достъпът на образование за всички ученици. Република Северна Македония е мултиетническа държава, с голямо албанско малцинство. По-големият период на основно образование предполага плавно навлизане на различни учебни предмети, повече часове по майчин и други езици, фокус върху приобщаването на всеки ученик към образованието. Сериозен проблем, който предстои да бъде решен, е преминаването на ученици от клас в клас, дори ако образователните им резултати са слаби (*Teacher education programme*, p.5).

Промяната в структурата цели описаната практика да бъде спряна.

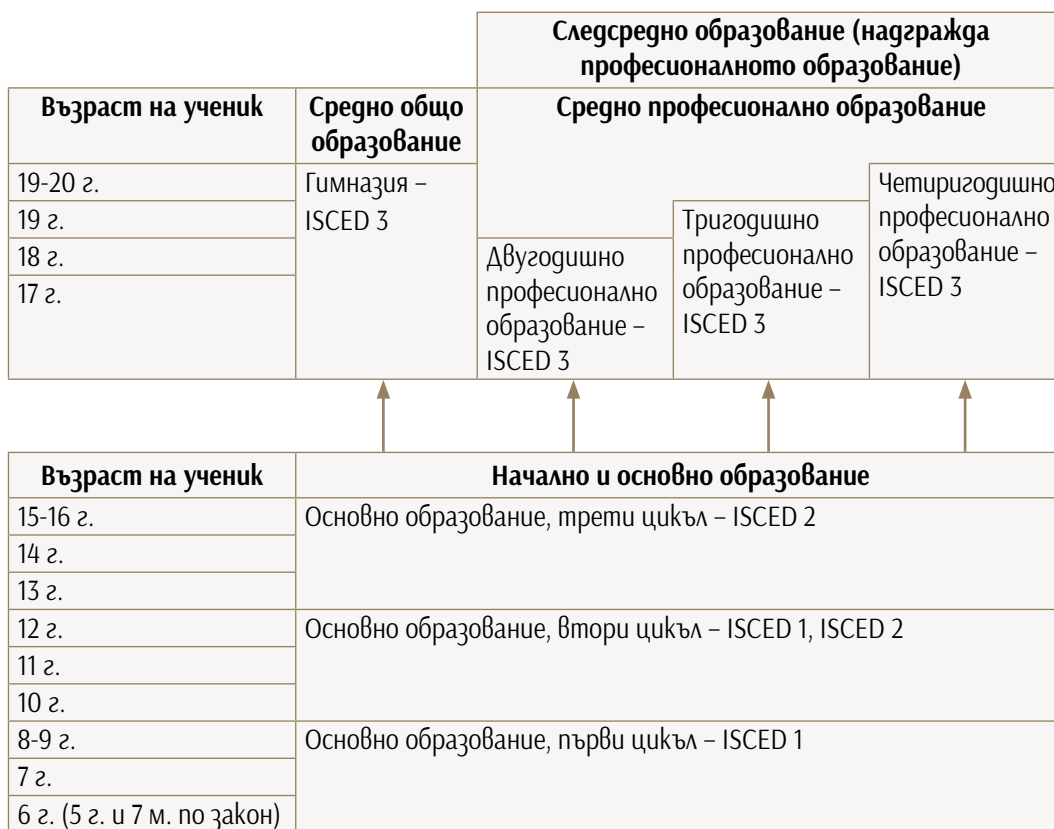
Средното образование в Република Северна Македонија се фокусира върху нуждите на пазара на труда. Дават се много възможности на учениците, професиите се степенуват. Всичко се прави с цел реализация на учениците и предотвратяване на отпадането от образователната система.

Така представеният структурен модел поражда и някои въпроси. Един от тях се свързва с претоварването на някои от училищата, тъй като населението в страната не е равномерно разпределено.

Друг проблем се свързва с достъпа до висше образование и доколко средното образование е гъвкаво в тази посока. Не на последно място целите на деветгодишния модел на основно образование предполагат неговото сериозно обезпечаване откъм специалисти, което е предизвикателство.

Тези и още проблеми стоят пред Република Северна Македонија по пътя на реформирането на нейното училищно образование. Достъпността на образователните институции, мултиетническият характер на държавата, както и незадоволителното представяне на учениците в международни образователни изследвания са сред предизвикателствата, с които бившата югославска република трябва да се справи.

В следващата схема се представя структурният модел на училищното образование в Република Северна Македонија. (цит. по *Eurydice*):

УЧИЛИЩНОТО ОБРАЗОВАНИЕ В СЪРБИЯ

Задължителното училищно образование в Сърбия е от 6 и ½ до 14 и ½ години. (EURYDICE NETWORK). В Сърбия се разрешава домашното образование по желание на родителите. Ако те искат да обучават децата си по този начин, трябва да предупредят за това свое намерение в края на предишната учебна година. Домашното обучение трябва да отговаря на всички изисквания и стандарти в учебните програми. Основното и средното образование се уреждат от отделни закони. Има и закон за цялостната структура на сръбското образование.

Преподаването в училище се извършва на сръбски език. То може да се извършва и на езика на малцинствата, живеещи в държавата. По отношение на малцинствата Сърбия се различава от Македония. Там най-значителните малцинства са унгарското, ромското и босненското.

Основно образование. Има следните видове основно образование в Сърбия:

1. Общо с време на обучение осем години, разделено в два цикъла от по четири години (*Закон за основите на системата.. с. 11, чл. 25*).
2. Музикално с период на обучение от две до шест години, разделено в два цикъла.
3. Балетно с период на обучение четири години, разделено в два цикъла. (*Закон за основното образование и възпитание, с. 10, чл. 30*)

Има и варианти на музикално и балетно училище с времетраене осем години. Те са за ученици с особено изразени таланти в областта. Учениците със СОП могат да посещават масови или специални училища.

Всяко основно училище в Сърбия има план за развитие. В него се съдържат мерките, които се предприемат по отношение на достъпността, качеството на образование, иновациите в учебното заведение и др. Друг важен документ за всяко училище е учебната програма. В нея се описват задължителните, избираемите и факултативните предмети. Учебните програми се събират в обемни сборници, където се помества и информация от разнообразно естество, свързана с преподаването в различните класове. Значим документ е и годишният училищен план. В него се вписват различните активности на учениците, спортни празници, обучения по гражданска защита, културни активности и др. (*Закон за основното образование и възпитание, с. 9, чл. 26, 27*).

Когато се изгражда училищната мрежа в Сърбия, се обръща особено внимание на нейната достъпност. Съществуват специални училищни единици или отделни департаменти, които са на места с по-малко население и близо до жилищата на учениците. На сръбски те се наричат „издвојена одељења“. (*Цит. закон, с. 7, чл. 15*) На английски се използва терминът „satellite schools“.

Средно образование. То е следните видове:

1. Средно общо (гимназиално) образование с времетраене 4 години. Осигурява обучение, чиято главна цел е учениците да преминат в системата на висшето образование. Има гимназии и класове за надарени ученици. В тях учебните планове и програми се съобразяват с определен профил – природо-математически или хуманитарен.
2. Средно общо образование за надарени ученици. То се осъществява в определени училища в следните профили: математически, филологически, природонаучен и компютърен.
3. Средно професионално образование с времетраене три или четири години. Времетраенето е в зависимост от профила и професията, които се изучават. Тригодишният учебен период завършва с финален изпит, а четиригодишния – с национален изпит за завършване. Има и комбиниран вид училища, които дават както общо, така и професионално образование. Тези училища са най-вече в малките населени места.
4. Средно образование, свързано с балет и изкуство с времетраене 4 г.
5. Образование за ученици със специални образователни потребности. В Сърбия съществуват някои средни училища, които са частни случаи:
 1. „Уникално“ училище (на сръбски – *уникатна школа*). Това е училище, в което учебният план и учебната програма са уникални. В закона се формулира, че тези документи са „единствени за република Сърбия“.
 2. Училище, от което Сърбия има особен интерес. Това са училища с високи постижения, които са важни за историческото и културното развитие на страната. Такова училище е например Математическата гимназия в Белград.

Преподаването се осъществява на сръбски език. При нужда се използва и езикът на съответното малцинство, ако такова преобладава. Предметите, различните учебни профили и разпределението на броя часове се определят от Националния учебен план. В него има подробни инструкции и представяне на всеки учебен предмет. Поместват се и отделни учебни планове за всеки предмет заедно с допълнителна информация. Видовете учебни предмети са: задължителен, избираем или факултативен.

Достъпността като фокус на цялата образователна система е предпоставка за нейното сериозно развитие, което се отбелязва в редица доклади на организации, изследващи образованието в различните държави. Наличието на голям брой типове училища, на различни профили още от началото на средното образование, както и на прикрепени към големите училища учебни заведения в малки населени места са атестати за подобряване на основното образование в Сърбия.

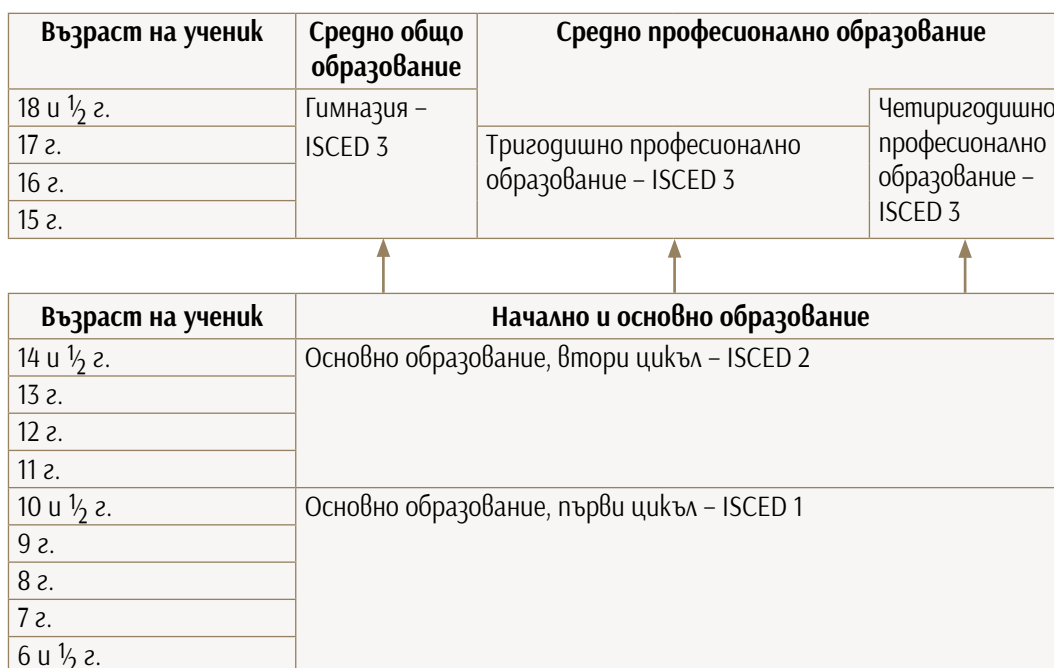
Професионалното образование в Сърбия, с продължителност три или четири години, дава възможност за избор и реализация на учениците. От 2019 г. в Сърбия официално се въвежда дуално обучение (*European*

Commission (2019)). Тази промяна се благоприятства от гъвкавостта във времетраенето на професионалното образование в държавата.

Проблем, с който Сърбия трябва да се справи, е продължителността на задължителното образование. Тя е с една от най-кратките на държава членка на Организация за икономическо сътрудничество и развитие (OECD) – от 6 и ½ до 14 и ½ години. Вторият цикъл от основното образование се разглежда и като долна степен на средното образование (MoESTD (2018)). В неговия край учениците полагат изпит, който „преминават“ независимо от резултата. Описаната ситуация е една от причините да бъдат повдигнати дискусии, свързани с увеличаването на периода на задължителното образование. Друг проблем се свързва с училищата в малките населени места. Статистиката сочи (SORS(2019)), че 10% от учениците посещават такива училища. Качеството им е ниско, инфраструктурата е лоша. Тези проблеми се адресират от Министерството на образованието в Сърбия и е разработен план за тяхното решаване, включващ намаляване на паралелките и други регулации. Като проблем, свързан със структурата на образованието, може да се разглежда и липсата на унифицирани критерии за прием в университетите. Учениците държат изпити за завършване на средно образование, но те не са вход за висши учебни заведения (OECD).

Това са част от проблемите на образователната система в Сърбия. Държавата се справя с тях чрез редица реформи, сериозни дискусии и промяна на фокуса от теория към практика.

В следващата схема се представя структурният модел на училищното образование в Сърбия (цит. по Eurydice).

СРАВНЕНИЕ

Достъпността, целесъобразността и нуждата от повишаване на образователното ниво са общи предизвикателства пред България, Република Северна Македония и Сърбия. Начало на преодоляването на тези предизвикателства се полага с реформи и преосмисляне на целите и приоритетите в образователните системи. Самите цели и приоритети са сходни за трите държави. Преминува се от теоретично към практически ориентирано образование. Работи се в посока на: включване на всички ученици, намаляване на броя отпаднали от образованието, подобряване качеството на преподаване и оценяване. Такава насока на работа се вижда и в структурните модели на образователните системи в трите държави. Оптимизацията на учебното време чрез скорошните реформи в България и Република Северна Македония доказва това. Гъвкавостта на структурния модел в Сърбия също е таква доказателство. България и Сърбия имат сходни проблеми, свързани с изпитите, които учениците държат в края на образователните степени. Сърбия и Македония имат сходна организация на професионалното образование.

Структурните модели на образователните системи на България, Република Северна Македония и Сърбия си приличат по следните основни признаци:

1. В трите разглеждани структурни модела има образователни цикли в основното образование;
2. Общото образование в трите структурни модела е с точно определено времетраене;
3. В трите модела има училища за ученици с изразен художествен талант.

Структурните модели на училищното образование в България, Република Северна Македония и Сърбия се различават по следните основни признаци:

1. *Времетраенето и броят на циклите в основното образование.* В Сърбия те са два и всеки е по четири години, в Република Северна Македония са три и всеки е по три години, а в България са два, съответно от четири и три години. Нужно е обаче да се направи едно уточнение. Макар времетраенето на циклите в Република Северна Македония и Сърбия да е различно, идеята е сходна – равни цикли. Всъщност, македонската система, преди да бъде реформирана, е била еднаква на сръбската по отношение циклите в основното образование – 2 по 4 години. Но нуждата от една олекотена подготвителна година налага промените. Българската образователна структура доста се различава от македонската и сръбската, тъй като у нас няма равни цикли, а говорим за етапи.
2. *Възрастта, в която децата започват своето училищно образование –* 7 години в България, около 6 години в Република Северна Македония

и 6 и ½ години в Сърбия.

3. *Моделът на средно професионално образование.* В Република Северна Македония и Сърбия има професионално образование с различен брой години на изучаване според професията. В България и общото, и професионалното образование се изучават еднакъв брой години.
4. *Наличие на етапи.* В България има етапи в средното образование, а в Република Северна Македония и Сърбия не.
5. *Предучилищното образование.* В Република Северна Македония няма задължително такова и това се компенсира в първия училищен клас, в Сърбия е 1 година, у нас е 2 години, като се предвижда да стане 3 години;
6. *Времетраенето на задължителното образование.* Най-кратко е в Сърбия, най-дълго в Република Северна Македония, а България е по средата.

Разликите в структурните модели на образователните системи в трите държави са по-съществени, отколкото приликите. Структурният модел на България включва степени с различно времетраене както в основното, така и в средното образование. В Македония и Сърбия основното образование се разделя на равни цикли. В средното образование – общо и професионално – разликите също са значителни. Различно е времетраене на професионалното образование в Република Северна Македония и Сърбия, точно определен период е в България. Ако държавите се разгледат две по две, прави впечатление, че македонската и сръбската образователни структури имат повече сходства – равни по времетраене цикли в основното образование, различно времетраене на средното професионално образование.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Изводите, които могат да бъдат направени, са няколко:

1. Разликите във времетраенето на различните образователни степени в трите държави са сериозни, но това не прави ситуацията с образованието в тези страни коренно различна. Разликите се дължат на спецификите на всяка от тях. Проблемите, които трябва да се решат, са сходни.
2. Сравнението показва повече прилики между Република Северна Македония и Сърбия. Това може да се обясни, тъй като двете държави са бивши югославски републики. България се отличава от тях.
3. Дори само един общ поглед върху структурните модели на професионално образование в Република Северна Македония и особено Сърбия показва, че нашата държава има какво да почерпи като опит от своите съседки. Особено по отношение на дуалното обучение и неговото въвеждане.
4. С голяма продължителност е времето, необходимо да се провери

дали е ефективна една реформа в структурния модел на училищното образование. Описаният модел в Република Северна Македония действа от 13 години и още не е ясно дали е работещ. Новият модел у нас е от 6 години и по всичко личи, че ще трябва поне още толкова, за да се направи качествено заключение за неговата ефективност. Следват три сравнителни таблици, свързани със структурните модели на училищно образование в трите разглеждани държави.

Времетраене на различните образователни степени в трите държави:

Държава	Основно образование (ISCED 1,2)	Средно общо образование (ISCED 3)	Средно професионално образование (ISCED 3)
България	7 години в два етапа: Начален – 4 години Прогимназиален – 3 години	5 години в два етапа: Първи гимназиален – 3 години Втори гимназиален – 2 години	5 години в два етапа: Първи гимназиален – 3 години Втори гимназиален – 2 години
Република Северна Македония	9 години в три цикъла от по 3 години	4 години	2,3 или 4 години
Сърбия	8 години в два цикъла от по 4 години	4 години	3 или 4 години

Възраст на започване и завършване на училищно образование в трите държави:

Държава	Възраст, в която се започва училищно образование	Възраст, в която се завършва основно образование	Възраст, в която се завършва средно образование
България	6 или 7 години	14 години	18 години
Република Северна Македония	Между 5 г. и 7 м. и 6 години	Между 15 и 15 и ½ години	Между 17 и 19 години
Сърбия	6 и ½ години	14 и ½ години	Между 17 и ½ и 18 и ½ години

Времетраене на задължителното образование в трите държави:

Държава	Период	Достигната образователна степен
България	6/7 до 16 години	Първи гимназиален етап
Република Северна Македония	6 до 19 години	Средно образование
Сърбия	6 и ½ до 14 и ½ години	Основно образование

БИБЛИОГРАФИЯ

- Закон за основното образование в Република Северна Македонија (Закон за основното образование. Службен весник на РСМ, бр. 161 од 5.8.2019 година) (Law of Primary Education in Republic of North Macedonia, State Gazette, 5th august 2019)
- Закон за предучилишното и училишното образование (ЗПУО), обн. ДВ, бр. 79 од 13 октомври 2015 г., посл. изм. ДВ. бр.100 од 20 декември 2019 г. (Law on Preschool and School Education Act. Promulgated, State Gazette No. 79/13.10.2015, Effective 1.08.2016. Retrieved 20.02.2021)
- Закон за средното образование в Република Северна Македонија (Закон за средното образование. Консолидиран текст. Службен весник на Република Македонија,, посл. изм. 67/2017) (Law of Secondary Education in Republic of North Macedonia, State Gazette, last change, 67/2017, Retrieved, 20.02.2021)
- Закон за професионалното образование в Република Северна Македонија (Закон за стручно образование и обука („Службен весник на Република Македонија“ бр. 71/2006, 117/2008, 148/2009, 17/2011, 24/2013, 137/2013, 41/2014 и 145/2015)) (Law of Professional Education in Republic of North Macedonia, State Gazette, last change 145/2015, , Retrieved, 20.02.2021)
- Закон за средното образование в Србија (Закон о средњој школи ("Службени гласник РС" бр. 50/92, 53/93-гр. закон, 67/93-гр. закон, 48/94-гр.закон, 24/96, 23/02, 25/03-исправка, 62/03-гр. закон, 64/03-гр. закон исправка, 101/05-гр. закон и 72/09-гр.закон) (Law of Secondary Education in Serbia, State Gazette, last change 72/09, , Retrieved, 20.02.2021)
- „МОН: Ще има вџншно оценяване за 4, 7 и 10 клас“ (MON: "Shte ima vanshno ocenjavane za 4,7 i 10 klas), <https://www.vesti.bg/bulgaria/mon-shte-ima-vynshno-oceniavane-za-47-i-10-klas-6121283>
- Наредба за приобцаващото образование, Обн. ДВ., бр. 86 од 27 октомври 2017 (Ordinance on Inclusive Education, State Gazette 86/27th Oct. 2017)
- Учебни програми за I клас в основното образование в РСМ (Наставни програми за I отделение во деветгодишно основно образование, Скопје, Биро за развој на образованието, 2007) (School Programs for the 1st Grade of Nine years Primary Education in Republic of North Macedonia, Скопје, Bureau for Education Development, 2007)
- Закон за основите на системата за образование и вџзпитание в Србија (ZAKON O OSNOVAMA SISTEMA OBRAZOVANJA I VASPITANJA, „Sl. glasnik RS", br. 88/2017, 27/2018 - dr. zakon, 10/2019, 27/2018 - dr. zakon i 6/2020)) (Law of Foundations of the System of Education and Schooling in Serbia, State Gazette, last change 6/2020, retrieved 20.02.2021)
- Закон за основното образование и вџзпитание в Србија (ZAKONO OSNOVNOM OBRAZOVANJU I VASPITANJU, Sl. glasnik RS", br. 55/2013, 101/2017, 10/2019 i 27/2018 - dr. Zakon) (Law of Primary Education and Schooling in Serbia, State

- Gazette, last change 27/2018, retrieved 19.02.2021)
- World Data on Education (WDE), 7th edition, UNESCO, достъпен на http://www.ibe.unesco.org/fileadmin/user_upload/Publications/WDE/2010/pdf-versions/The_Former_Yugoslav_Rep_of_Macedonia.pdf, p.10
- Оценяване в македонската образователна система (Assesment in Macedonian Educational System: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/republic-north-macedonia/assessment-single-structure-education_ro
- Teacher Education Programme on Early Numeracy and Literacy in the former Yugoslav Republic of Macedonia, <https://www.oecd.org/education/ceri/UNICEF.MCD.SystemNote.pdf>
- EURYDICE NETWORK - Описание на образователната система в Сърбия в Eurydice Network (Description of Serbian Education System) , достъпно на адрес: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/serbia_en
- SORS (2019), Statistics on Education, <http://www.stat.gov.rs/en-us/oblasti/obrazovanje/>
- OECD, Образователната система в Сърбия (Education System in Serbia) <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/72483fab-en/index.html?itemId=/content/component/72483fab-en>
- European Commission (2019), National Reforms in Vocational Education and Training and Adult Learning, https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/national-reforms-vocational-education-and-training-and-adult-learning-58_en
- MoESTD (2018), OECD Review of Evaluation and Assessment: Country Background Report for Serbia, Ministry of Education, Science and Technological Development, Belgrade, 2018
- EURYDICE NETWORK - Описание на образователната система в България в Eurydice Network (Description of Education system in Bulgaria), достъпно на адрес: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/bulgaria_en
- EURYDICE NETWORK - Описание на образователната система в Република Северна Македония в Eurydice Network (Description of Education System in Republic of North Macedonia), достъпно на адрес: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/former-yugoslav-republic-macedonia_en

За автора:

Светозар Петров – докторант в Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Факултет по науки за образованието и изкуствата.

Адрес: София, бул. „Шипченски проход“ № 69А

E-mail: svetozar88@abv.bg

About the Author:

Svetozar Petrov – PHD student, St. Kliment University, Faculty of Educational Studies and the Arts.

Address: 69A Shipchenski prhod bul

E-mail: svetozar88@abv.bg